

Zaprimljeno: 30.05.2012.
UDK: 376.1 - 056.49

Izvorni znanstveni članak

PROBLEMI U PONAŠANJU DJECE I MLADIH I ODGOVORI DRUŠTVA: VIŠESTRUKI PERSPEKTIVE¹

Nivex Koller Trbović
Antonija Žižak

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet
Odsjek za poremećaje u ponašanju

SAŽETAK

Cilj rada bio je usmjeren na upoznavanje višestrukih perspektiva različitih dionika društva o pojavi, tijeku i promjenama problema u ponašanju kod djece i mladih danas u Hrvatskoj te načinima suočavanja društva s tom pojavom i učinkovitosti društvenih intervencija. Primijenjena je kvalitativna metodologija istraživanja te su provedeni intervjui i fokusne skupine s ukupno 140 sudionika (djece, roditelja, učitelja, stručnjaka, novinara i političara – donositelja odluka). Podaci su obrađeni po načelima kvalitativne tematske analize, a rezultati su dali odgovore na postavljena istraživačka pitanja.

Višeperspektivnost se u ovom istraživanju pokazala važnom za upoznavanje načina na koji se pojava razumije, njenih ishodišta i posljedica te ukazivanje na ono što ne funkcionira, odnosno, dijelom i što bi trebalo poduzeti da se pojava ublaži. Ujednačenost perspektiva pokazala se u odnosu na svijest o složenosti problema i neprimjerenosti njegovog rješavanja te u odnosu na vrijednosnu konfuziju i besperspektivnost. Kad je riječ o načinima rješavanja i suočavanja s tom pojavom, sudionici istraživanja različito vide što treba poduzeti o čemu se u zaključku rada diskutira.

Ključne riječi: djeca i mladi, problemi u ponašanju, višestruke perspektive, kvalitativna metodologija

1. UVOD

Značajan broj autora² suglasan je oko određenja društvenog/socijalnog problema kao nečega što je nepoželjno, štetno ili ugrožavajuće, što je društveno uvjetovano te je dostupno utjecaju društvenih mehanizama i savladivo, odnosno, promjenljivo. Uz to, u današnje, postmoderno vrijeme značajan broj društvenih problema pripada u kategoriju neuređenih problema. Turpin, Phahlamohlaka i Marais (2009) neuređene (messy) probleme opisuju kao složene fenomene pri

čijem identificiranju i razumijevanju nastaju nesuglasice, a u odnosu na način i mogućnosti njihova rješavanja pojavljuje se velika neizvjesnost. O takvim problemima govori se kad postoji puno različitih načina na koje se mogu definirati pa i rješavati. Stoga je pristup koji uključuje pogled i procjenu takvog društvenog problema s različitih stajališta jedan od najlogičnijih.

U fokusu ovog rada su problemi u ponašanju djece i mladih³. Ta pojava je stari, ali uvijek aktualan društveni problem. Sukladno tome, u literaturi je dobro dokumentirano⁴, a u praktičnom radu

- ¹ Ovaj je rad dio znanstvenog projekta pod nazivom: *Usklađivanje intervencija s potrebama djece i mladih u riziku: izrada modela*, kojeg je odobrilo i financira MZOŠ RH. Voditeljica projekta je prof.dr.sc. Antonija Žižak
- ² Primjerice: Beeghley, 1999; Hardcastle, Powers i Wenocur, 2004; veći broj autora koje su pišući o izazovima definiranja društvenih/socijalnih problema citirali Mandić (2004) i Ajduković (2008).
- ³ Tijekom provođenja istraživanja korišten je termin poremećaji u ponašanju djece i mladih. Budući da je 2011. godine prihvaćen prijedlog termina PROBLEMI U PONAŠANJU DJECE I MLADIH koji je manje stigmatizirajući od prethodnog, a podrazumijeva kontinuum ponašanja od rizičnih, preko teškoća u ponašanju do poremećaja u ponašanju kao najviše razine štetnosti i opasnosti tih ponašanja po samu osobu, kao i sredinu, u ovom će se radu koristiti termin problemi u ponašanju (vidjeti više u Koller-Trbović, N., Žižak, A. i Jedud Borić, I. (2011): Standardi za terminologiju, definiciju, kriterije i način praćenja pojave poremećaja u ponašanju djece i mladih. Povjerenstvo za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladih Vlade Republike Hrvatske. Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti RH, Zagreb).
- ⁴ O složenosti fenomena i teškoćama njegovog definiranja i klasificiranja više se može naći primjerice u radovima: Ajduković (2000); Kidder-Aschley i sur. (2000); Bašić i Ferić (2004); Cullinan (2004); Koller-Trbović (2004); Kauffman, (2005); Andrews, Bonta i Wormith (2006); Bouillet i Uzelac (2007); Koller-Trbović, Žižak i Jedud (2010).

dobro poznato da su problemi u ponašanju djece i mladih izuzetno složena i promjenljiva pojava. S druge strane odgovori društva, kako kod nas, tako i u svijetu, ne prate uvijek tu dinamičnost i složenost (Žižak, Koller-Trbović i Lebedina-Manzoni, 2001; Koller-Trbović, Žižak i Bašić, 2001; Fonagy i sur., 2002; Guerra, Kim i Boxer, 2008; Glicken, 2009). No, bez obzira na složenost i razinu dinamičnosti odgovori društva na pojavu problema u ponašanju djece i mladih uvijek uključuju najmanje dvije "strane u postupku" – one koji zastupajući društvo odgovaraju na probleme u ponašanju nekom intervencijom i one koji tu intervenciju, zato jer su u problemu, primaju. Njihovi pogledi na vrstu i težinu problema te primjerenost, kvalitetu i učinkovitost društvenog odgovora ne moraju biti istovjetni. Što je više sudionika uključeno u proces identifikacije i procjene problema u ponašanju, a potom i u davanje odgovora na te probleme, tim više, potencijalno različitih, razumijevanja tog problema postoji. Tada govorimo o višestrukim perspektivama.

Pojam *višestruke perspektive* odnosi se na različite odnose, poglede i stajališta koje prema istom dijelu stvarnosti (činjenicama, situacijama, pojavama, stvarima) iskazuju pojedinci i skupine koji imaju različite uloge i pozicije u društvu, odnosno dolaze iz različitih okruženja (Finkelsetin i sur., 1992). U slučaju problema u ponašanju djece i mladih višestruke perspektive su splet stajališta određenih različitim pozicijama većeg broja pojedinaca u društvu i posebice u sustavima koji provode ili imaju utjecaja na provedbu odgovora društva na taj problem. Uobičajeno se o nekom društvenom problemu, pa tako i problemima u ponašanju djece i mladih, teži govoriti iz *teorijske perspektive*. Teorijsku perspektivu čini skup međusobno povezanih ideja, načela ili pretpostavki o fenomenu koji se proučava. Počiva na teorijama koje su u pravilu dobro opisane u literaturi, zagovarane od strane eksperata danog području, a često i provjerene kroz znanstvena istraživanja. Teorijska perspektiva je sama po sebi višeperspektivna zato što o istom predmetu proučavanja postoji više teorija koje ga objašnjavaju na različite načine. Ta se perspektiva često poistovjećuje sa *stručnom perspektivom*. Međutim, stručna perspektiva je različita jer je utemeljena na osobnom profesionalnom iskustvu stručnjaka u određenom specifičnom području i u specifičnim uvjetima. Stručna perspektiva može biti odraz načina na koji se neki aspekti teorijske perspektive koriste u određenom području, uvjetima i/ili od strane određenog stručnjaka. Kad su u pitanju društveni problemi posebno su značajna stajališta onih

pojedinaца i skupina koje imaju utjecaja na proces donošenja odluka o tome što je problem i kako ga rješavati. Ta skupina može koristiti svoju društvenu (političku, upravnu, a ponekad i stručnu) poziciju i moć kako bi svoja stajališta ugradila u zakone, stručne politike, strategije i slične dokumente. Kad su u pitanju društveni problemi poput problema u ponašanju djece i mladih, *perspektiva donositelja odluka* se rijetko istražuje i opisuje, unatoč utjecaju koji ima ili može imati. *Perspektiva korisnika* programa, mjera i usluga namijenjenih osobama u riziku ili s poteškoćama i problemima polako dobiva na značaju zahvaljujući civilizacijskim standardima poput ljudskih prava i prava djeteta. Upoznavanje perspektive korisnika naročito je delikatno i etički zahtjevno kad su korisnici programa pomoći, zaštitnih ili restriktivnih mjera djeca.

Kako u svjetskoj, tako i u domaćoj literaturi o problemima u ponašanju djece i mladih saznajemo uglavnom iz teorijske perspektive. Proučavanje ove pojave iz drugih perspektiva novijeg je datuma i još uvijek nedovoljno prisutno, posebice na način da se pojava istovremeno istražuje i opisuje iz više različitih perspektiva. Istraživačima i stručnjacima posebno je zanimljiva perspektiva djece, a kad se poklapa s korisničkom perspektivom postaje naročito značajna. Nalazimo je opisanu i u radovima nekih domaćih autora. Primjerice u radovima Žižak, Koller-Trbović i Jeđud (2004), Ricijaš, (2009), Ajduković, Rajter i Sušac (2010), Jeđud (2011). U istraživanju koje je predmet ovog rada odlučile smo se za proučavanje manje istraženih perspektiva ovog složenog fenomena. Ostavljajući po strani teorijsku perspektivu fokus je na upoznavanju problema u ponašanju djece i mladih i odgovora društva na te probleme iz perspektive djece, roditelja, stručnjaka i donositelja odluka. Kvalitativni pristup u istraživanju društvenih fenomena pritom se pokazao kao najprikladniji.

2. CILJ RADA

Cilj rada je istražiti i razumjeti te integrirati poruke o problemima u ponašanju djece i mladih i načinima na koje se društvo s tom pojavom nosi, a koje dolaze od osoba koje na različite načine (osobno ili profesionalno, izravno ili neizravno) dolaze u dodir ili se bave tom pojavom u Hrvatskoj.

Prihvaćamo ideju da "...perspektivizam koji podrazumijeva interaktivni, odnosno integrativni pluralizam perspektiva može s punim opravdanjem iskazati pretenzije na postizanje općevažećih spoznaja" (Čović, 2006, str. 9). Drugim riječima,

očekuje se da bi rezultati mogli ponuditi nove spoznaje, otvoriti neka nova pitanja, odnosno potaknuti drugačija razmišljanja o ovoj pojavi i odgovorima društva na nju.

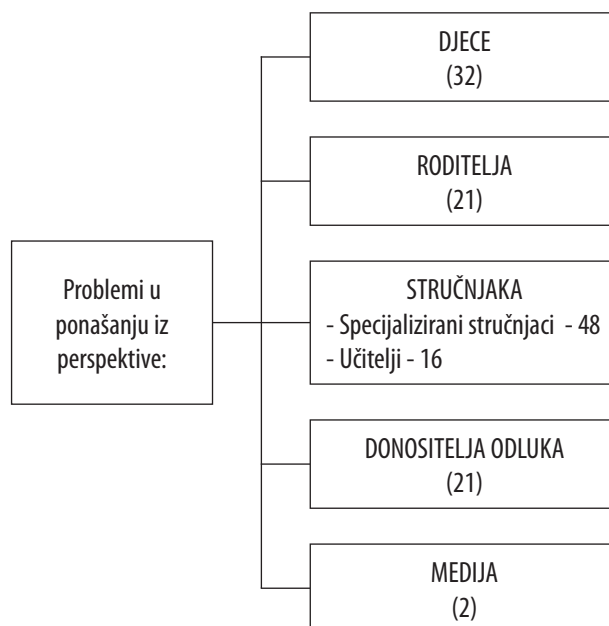
U fokusu ovog rada su sljedeća istraživačka pitanja:

- Kako probleme u ponašanju djece i mladih vide i opisuju različiti sudionici sustava interveniranja i zainteresiranih segmenata društva?
- Kakve stavove ima javnost u Republici Hrvatskoj prema problemima u ponašanju djece i mladih? Na kojim vrijednostima počivaju odgovori društva na pojavu problema u ponašanju djece i mladih prema mišljenju različitih dionika sustava interveniranja i zainteresiranih segmenata društva?
- Kako društvene intervencije prema djeci i mladima s problemima u ponašanju vide i opisuju različiti dionici sustava interveniranja i zainteresiranih segmenata društva?
- Što osobe na različitim pozicijama u društvu smatraju potrebnim i poželjnim u boljem suočavanju društva s tom pojavom?
- Mogu li se različite perspektive integrirati na način da ponude nova, prikladnija rješenja i načine gledanja na probleme u ponašanju djece i mladih?

3. METODE RADA

Sudionici istraživanja

Budući da je riječ o kvalitativnoj metodologiji u istraživanju pojave, sudionici istraživanja birani su prema položaju koji imaju kao dionici sustava pa prema tome i perspektivi koju mogu dati u odnosu na pojavu koja se istražuje. Izbor sudionika kvalitativnih istraživanja obuhvaća ključne informatore (Ajduković, 2008). Obzirom na ciljeve istraživanja uzorak sudionika je namjeran i heterogen. Kriteriji za izbor sudionika bili su usmjereni na obuhvaćanje osoba koje su *izravno povezane* s promatranom pojavom (prije svega djeca), ali i onih koji neposredno žive i rade s djecom i odgovorni su za njihov razvoj (roditelji, učitelji te specijalizirani stručnjaci), do onih čija je uključenost i odgovornost *neizravna* i više usmjerena na donošenje odluka vezano uz ovo područje (policy stručnjaci različitih razina, političari i novinari). Riječ je o relevantnom i kompetentnom uzorku sugovornika. Takvim izborom sudionika istraživanja stvoreni su uvjeti da se probleme u ponašanju djece i mladih sagleda iz više različitih perspektiva (shema 1).

Shema 1. Subuzorci sudionika istraživanja

Djeca, sudionici ovog istraživanja dolaze iz:

- osnovnih škola August Cesarec (7) i Marija Jurić Zagorka (6) učenika petih do sedmih razreda,
- učeničkih domova Ivan Mažuranić (7) i Marija Jambrišak (7), te
- iz grupe poludnevnog tretmana Doma za djecu i mladež Zagreb (5 sudionika).

Skupinu **roditelja** čine roditelji učenika iz:

- osnovnih škola A.G. Matoš (6) i Dr. Vinko Žganec (6), te
- roditelji koji su se iz različitih razloga obratili za pomoć Obiteljskom centru Grada Zagreba (4) i Ambidekster klubu Zagreb (5).

U istraživanju su sudjelovali **učitelji i nastavnici** iz:

- osnovnih škola Dr. Vinko Žganec (6) i Matko Laginja (6), te
- srednje Veterinarske škole u Zagrebu (4).

Skupinu **stručnjaka** čine stručnjaci različitih uloga te iz različitih područja djelovanja (pretežito socijalni pedagozi te socijalni radnici i pravnici) i to:

- stručni suradnici iz osnovnih škola u Zagrebu (14),
- stručni suradnici iz centara za socijalnu skrb iz Zagreba (8),
- stručnjaci iz Doma za odgoj djece i mladeži Zagreb (9),
- stručnjaci iz Doma za djecu A. G. Matoš iz Zagreba - male skupine (5),
- stručne savjetnice Općinskog državnog odvjetništva u Zagrebu (3),

- stručne savjetnice Općinskog kaznenog suda u Zagrebu (5) i
- suci za maloljetnike Općinskog kaznenog suda u Zagrebu (4).

Perspektivu medija predstavljaju *novinarke*:

- Jutarnjeg lista (1) i
- HRT-a (1).

Donositelji odluka – to jest političari i stručnjaci u tijelima državne ili lokalne uprave su⁵:

- predsjednici ili članovi saborskih odbora (Odbor za obitelj, mladež i šport, Odbora za obrazovanje, znanost i kulturu, Odbor za pravosuđe) (4 sudionika);
- pravobraniteljica za djecu;
- načelnice u MZSS, Služba zdravstvene zaštite, Odjel za izvanbolničku zdravstvenu zaštitu i Odjel za zaštitu djece i mladeži (3);
- voditeljica Službe za zaštitu zdravlja mladih i prevenciju ovisnosti, HZZJZ;
- ravnatelj Uprave za obitelj, MOBMS;
- načelnica u MUP-u, Odsjek za maloljetničku delinkvenciju i kriminalitet na štetu mladeži i obitelji;
- načelnik u MP, Uprava za zatvorski sustav;
- zamjenik ravnatelja, Agencija za odgoj i obrazovanje;
- sutkinja, voditeljica Odjela za izvršenje sankcija Prekršajnog suda u Zagrebu;
- pomoćnica pročelnika i savjetnice u Gradskom uredu za obrazovanje, kulturu i šport (4);
- pomoćnica pročelnika i savjetnice u Gradskom ured za zdravstvo, rad, socijalnu zaštitu i branitelje (3).

U istraživanju je na temelju pristanka danog nakon predstavljanja svrhe i ciljeva istraživanja sudjelovalo 140 osoba.

Metoda i način prikupljanja podataka

Podaci su prikupljeni metodom razgovora, koristeći tehnike intervjua i razgovora u fokusnoj grupi. Tako su s djecom, roditeljima, učiteljima, stručnja-

cima, dakle, kad je bilo više sudionika, vođeni razgovori u fokusnim grupama, dok je s političarima i stručnjacima iz tijela državne i lokalne uprave vođen intervju na njihovom radnom mjestu. S novinarima je vođen telefonski intervju. Svi razgovori vođeni su prema identičnom predlošku. S deset unaprijed pripremljenih pitanja⁶ bile su pokrivene četiri teme: 1) definicija problema u ponašanju i promjene u vrsti i opsegu te pojave, 2) stavovi javnosti prema pojavi i vrijednosti na kojima počivaju odgovori društva, 3) uspješnost društvenih mjera i odgovornost za njihovu organizaciju, 4) procjena mogućnosti razvoja i prijedlozi za unapređenje.

Razgovor u fokusnoj grupi vodila su dva istraživača. Jedan je vodio razgovor, a drugi zapisivao odgovore te kasnije prepisao bilješke. Intervjue je vodila po jedna istraživačica te je sama i zapisivala odgovore i kasnije napravila transkript razgovora. Trajanje razgovora u fokusnim grupama ili intervjuima kretalo se od jedan do dva sata.

Razgovori sa sudionicima istraživanja provedeni su tijekom 2009. godine.

Metoda obrade podataka

Podaci su obrađeni metodom kvalitativne analize (Mesec, 1998, Vogrinc, 2008). Kvalitativna analiza gradiva teče od određivanja jedinica kodiranja, preko zapisivanja pojmova koji im po našoj prosudbi odgovaraju i analiziranja značenja tih pojmova, do formuliranja neke pravilnosti, teorijskog tumačenja ili pojašnjenja (Vogrinc, 2008). Ili, kako kaže Mesec (1989), svrha analitičkih postupaka je otkrivanje struktura, obrazaca, pravilnosti i pojašnjavanja. Analiza bi trebala dovesti do oblikovanja koncepata, hipoteza i tumačenja, tj. do teorijskih formulacija. To znači da analizu nije moguće lučiti od interpretacije. Osnova analize je postupak klasifikacije i oblikovanja apstraktnih pojmova iz empirijskih podataka (Mesec, 1989). Prema Glaser i Strauss (1967, prema Mesec, 1989) tijekom kvalitativne analize odvija se prema slijedećim koracima: uređivanje gradiva, određivanje jedinica

5 Napominjemo da su u tekstu navedeni nazivi tijela državne uprave koji su bili važeći u vrijeme provođenja istraživanja.

6 Pitanja su organizirana prema strukturi vođenja razgovora na nulto, tri uvodna, četiri ključna i dva zaključna pitanja (ukupno 10): 1) Je li se ovaj Odbor / Ured / Služba bavio pitanjima / problemima u ponašanju djece i mladih od kada ste Vi u njemu, od kada ga vodite? 2) Je li Vam poznato što se sve u Hrvatskoj smatra problemima u ponašanju kod djece i mladih? Je li Vam poznato postoji li jedinstvena (službena) definicija tog fenomena? 3) Pratite li kretanje pojave problema u ponašanju djece i mladih? Što, po Vama, govore podaci o kretanju te pojave u zadnjih par godina? 4) Imate li ideju, odnosno predodžbu, o stavovima javnosti prema problemima u ponašanju djece i mladih? 5) Što bi ste rekli, na kojim temeljnim odrednicama (vrijednostima) počiva sustav intervaniranja hrvatskog društva prema takvim ponašanjima / toj populaciji? 6) Što mislite o konkretnim mehanizmima intervaniranja u Hrvatskoj za djecu s problemima u ponašanju? Po Vašim saznanjima, koje intervencije su se pokazale uspješnim, a koje izrazito neuspješnim? 7) Da se Vas pita, koje bi ste nove mjere, aktivnosti, intervencije predložili za te skupine djece i mladih? 8) Je li po Vašem mišljenju organizacija sustava intervencija za ovu populaciju državna, regionalna ili lokalna odgovornost? Je li to odgovornost socijale, zdravstva, obrazovanja ili pravosuđa? Koji tip nositelja usluga zagovarate: javne ili privatne? 9) Što procjenjujete, kakve su perspektive da se u Hrvatskoj, u dogledno vrijeme izgradi i uspostavi jedan kvalitetan (koji odgovara potrebama populacije), suvremen (koji slijedi svjetske i znanstvene standarde) i efikasan (koji omogućava da se za uložena sredstva dobiju adekvatni rezultati) sustav intervencija za ovu populaciju? 10) Imate li Vi nešto dodati na ovu temu?

Tablica 1. *Intenzitet i vrsta bavljenja pojavom obzirom na različitost sudionika istraživanja*

Učitelji / stručnjaci u školi	Novinari	Donositelji odluka
<ul style="list-style-type: none"> • Učenici s problemima su dominantna tema na sjednicama • Sveprisutna tema, čak previše • Više se bave s problematičnima nego dobrima • O problemu se govori ali se ne rješava 	<ul style="list-style-type: none"> • Povremeno se bave tom pojavom • Samoinicijativno organiziraju okrugle stolove na aktualnu temu, npr. nasilje • Prate neke kampanje, npr. UNICEF-ovu • Reportaže o djeci u domu, o nacionalnoj strategiji 	<ul style="list-style-type: none"> • Povremen i površan, više deklarativan pristup temi • Organiziranje okruglih stolova radi informiranja od strane stručnjaka (npr. nasilje) • Temom se bave prema "pritisku" javnosti

kodiranja, otvoreno kodiranje, izbor i definiranje relevantnih pojmova i kategorija (osno), odnosno / selektivno kodiranje i oblikovanje konačne teorijske formulacije. Međutim, kako navodi većina autora (Mesec, 1989, Milas, 2005, Vogrinc, 2008), kvalitativna analiza ne treba "prolaziti" kroz sve te korake, niti je uvijek moguće doći do krajnje teorijske formulacije, već se zaustavlja na razini koja je dovoljno interpretativna i daje određene odgovore na postavljena istraživačka pitanja. Stoga je kao početni postupak analize uzet model tematske analize, a potom će se podaci obraditi do razine koja će biti moguća.

4. REZULTATI I RASPRAVA

Rezultati će biti prikazani kao odgovori na istraživačka pitanja. Ovisno o sadržaju odgovora rezultati⁷ će biti prikazani zajedno za sve sudionike, ukoliko su podudarni ili nisu skupno specifični ili pak usporedno za različite skupine sudionika istraživanja ukoliko su skupno specifični. Rezultati će biti prikazani do razine otvorenog i osnog kodiranja, a u završnoj raspravi biti će prikazana utemeljena teorija, odnosno, elementi te teorije.

4.1. Definicija problema u ponašanju i promjene u vrsti i opsegu pojave

Bavljenje pojavom

Na pitanje je li se ured / odbor ili drugo tijelo u kojem su zaposleni sugovornici bavilo problemima u ponašanju djece i mladih od kada su oni na tom mjestu, odgovor na to pitanje mogli su dati učitelji, stručnjaci u školi, novinari i političari, dok, naravno, djeca i roditelji ne, kao ni stručnjaci u centrima za socijalnu skrb, državnom odvjetništvu, sudu jer je riječ o njihovom primarnom poslu. U odgovorima sudionika moguće je prepoznati kontinuum bavljenja ovom pojavom, ovisno o ulozi, funkciji i statusu sugovornika. Sažeti odgovori prikazani su u tablici 1.

Svi upitani u svom su se radu susretali s temom

problema u ponašanju djece i mladih, ali, kako je to iz tablice vidljivo, kroz različite forme i intenzitet bavljenja. Tako, kad se radi o učiteljima te stručnjacima u školi, tada je intenzitet bavljenja ovom pojavom vrlo visok, odnosno, svakodnevan i sveprisutan. Iznenađuju odgovori učitelja i stručnjaka u školama jer prevladava tema bavljenja ovom pojavom i populacijom, a iz sažetih odgovora se čini, na uštrb druge djece, učenika i drugih potreba. No, unatoč doživljaju učitelja da je riječ o sveprisutnoj temi, njihova je percepcija da nema efekta od toga (tako kažu da je to *svakodnevna tema ne samo na sastancima, sjednicama, već je i dio komunikacije pod odmorima, na hodnicima i sl.*). S druge strane, donositelji odluka i novinari se ovom temom / pojavom bave sporadično i, najčešće, pod utjecajem pritiska iz javnosti u situacijama težih posljedica (npr. nasilje među mladima sa smrtnim ishodom).

Problemi u ponašanju djece i mladih

Na pitanje što su, prema njihovim spoznajama, problemi u ponašanju djece i mladih i postoji li jedinstvena općeprihvaćena definicija, sudionici istraživanja pokazali su određenu suglasnost, kao i razilaženje. Tako je u tablici 3 moguće zamijetiti da se sugovornici slažu u definiciji da je riječ o pojavi na kontinuumu od blažih i više internaliziranih smetnji kojima dijete više šteti sebi (izolacija, suicid, ovisnosti), do vrlo ozbiljnih i opasnih ponašanja kojima, osim što dijete šteti sebi, vrlo intenzivno šteti i opasno je za druge / društvo (nasilje u svim vidovima, nemir, opijanje, uništavanje). Pritom se slažu da ne postoji jedinstvena općeprihvaćena definicija što su to problemi u ponašanju, dok su mišljenja o potrebi takve definicije na nacionalnoj razini, podijeljena. Također, sudionici ne prihvaćaju termin *poremećaji u ponašanju*, navode da ga ne koriste u svakodnevnom rječniku, a pod tim terminom svaka od skupina sugovornika podrazumijeva i još neka ponašanja (tablica 2).

⁷ Zbog iznimno velike količine pisanog materijala nije moguće u tekstu dati prikaz prvih koraka kvalitativne analize, tj. određivanja jedinica kodiranja i pojedinačnog pripisivanja kodova, već će rezultati biti sažeti na razinu kategorija. Cjelokupni materijali nalaze se kod autora.

Tablica 2. Definiranje ponašanja koja spadaju u poremećaje u ponašanju djece i mladih

Sugovornici	Ponašanja	Specifična ponašanja
Djeca	• Kontinuum problema u ponašanju	• <i>Tjelesni i psihički poremećaji</i>
Roditelji	• Kontinuum problema u ponašanju	• <i>Agresija i kaznena djela</i>
Učitelji	• Kontinuum problema u ponašanju	• <i>Hiperaktivnost</i>
Stručnjaci	• Kontinuum problema u ponašanju	• <i>Neurorizik i psihijatrijske dijagnoze</i>
Donositelji odluka	• Kontinuum problema u ponašanju	• <i>Nasilje</i>

Tablica 3. Promjene u pojavi prema vrsti, načinu izvršenja i posljedicama

Prema vrsti / obliku	Prema načinu izvršenja	Prema posljedicama
<ul style="list-style-type: none"> • Nasilje • Kocka / klađenje • Internet • Ovisnost o igricama • Krađe u shopping centrima • Nasilje na sportskim događanjima • Rizična seksualna ponašanja 	<ul style="list-style-type: none"> • Više težih kaznenih djela • Nekontroliranost • Bijes / agresija • Nasilje bez razloga • Beščutnost • Nasilje bez granica • Nema osjećaja krivnje • Nema empatiziranja sa žrtvom • Skupina protiv nemoćnog pojedinca 	<ul style="list-style-type: none"> • Često i fatalne posljedice • Višestruke posljedice • Destrukcija imovine • Kontinuirana izloženost nasilju i izrugivanju na Internetu • Napadi na autoritete (roditelje, nastavnike)

Svi sugovornici naglasak stavljaju na kontinuum problema u ponašanju, a dodatni kriterij razlikovanja proizlazi iz tumačenja pojma (posebno kod djece), te okupiranosti odraslih upravo određenim ponašanjima djece i mladih u sredini u kojoj žive i rade.

Kretanje i promjene pojave

Na pitanje prate li kretanje pojave problema u ponašanju djece i mladih i što po njima govore podaci o kretanju te pojave posljednjih nekoliko godina, sugovornici su iskazali uznemirenost promjenama koje se događaju. Iako, kako je ranije bilo moguće pratiti, ne postoji suglasnost oko toga što se točno pod tom pojavom podrazumijeva, ipak je poruka sudionika gotovo identična, da je riječ o pojavi koja je posljednjih godina u porastu i promjeni. Osnovne razine promjene bilo je moguće razvrstati prema: vrsti / obliku problema u ponašanju, načinu izvršenja, odnosno, intenzitetu i posljedicama (tablica 3).

Postoji usuglašenost da je riječ, prije svega, o nasilju i to svih vrsta, intenziteta i posljedica (među djecom, u obitelji, u medijima). Ono što je, u odnosu na ranije ponašanje, pa tako i nasilje, specifično, jest *nemotivirano nasilje, nasilje bez razloga, iz objesti, iz dosade, nasilje bez granica i kontrole, s ogromnom količinom agresije i bijesa, sa spremnošću na sve, beščutnost, okrutnost, udruživanje mladih u skupine i napadanje pojedinaca koji su bespomoćni, odsutnost osjećaja krivnje i empatije sa žrtvom, zlostavljanje životinja, bizarna ponašanja...* Sugovornici vjeruju da je danas, u odnosu na ranije, *više teških kaznenih djela, pokušaja ubojstva, razbojstva*, a sve to ima puno teže posljedice nego ranije, pa je često riječ i o smrtnom ishodu za žrtvu.

Promjene se, prema iskazu sugovornika, mogu pratiti i na razini **populacije**. Tako je sve veći broj djece niže dobi, kao i sve veća zastupljenost djevojkama. Osim toga, sugovornike brine da je riječ o djeci i mladima koji su po svojoj psihičkoj strukturi sve složeniji. Govore o tome da su djeca danas *nervoznija, nestrpljivija, depresivnija, nesretnija, nezainteresiranija, da je sve više neurorizične djece, djece s teškoćama u razvoju, teškoćama u učenju, više je problema s koncentracijom, samokontrolom, hiperaktivnošću, kao i s pasivnim poremećajima*. Jedan sugovornik objedinjuje naprijed rečeno konstatacijom: *nejasno je li riječ o ludilu ili bezobrazluku*.

4.2. Stavovi javnosti prema pojavi i vrijednosti na kojima počivaju odgovori društva

Stavovi javnosti prema pojavi problema u ponašanju djece i mladih

Na pitanje kakvi su, prema njihovom mišljenju, stavovi javnosti prema problemima u ponašanju djece i mladih, u odgovorima sudionika, bez obzira na pripadnost subuzorku, moguće je prepoznati sljedeće kategorije odgovora:

- Senzacionalistički pristup (usmjerenost na Crnu kroniku i zanimanje vrlo kratkog trajanja, npr. *dan danas je u svim medijima, a sutra se već zaboravi*)
- Strah za svoju djecu, za sebe (*stav je javnosti da je pojava i opasnija no što stvarno je*)
- Potreba za zaštitom društva, a ne pojedinca
- Traženje odmazde za počinitelja i solidariziranje sa žrtvom
- Pretjerana tolerancija društva na poremećaje u ponašanju zbog čega se ne reagira na vrijeme

- Nejasni/dvostruki standardi (tolerancija prema različitosti i nekim neadekvatnim ponašanjima, a s druge strane traženje restriktivnijih mjera za počinitelje)

Odgovori upućuju na činjenicu da sugovornici imaju različite doživljaje o stavovima javnosti. Tako se nekima čini da je javnost usmjerena na zaštitu sebe, tj. društva, žrtve, dok se drugima čini da je previše usmjerena na zaštitu počinitelja. Strah i senzacionalistički pristup su, gotovo, redovita prateća pojava u društvu. Međutim, kategorija koja govori o nejasnim standardima je nešto što ukazuje na konfuziju. No, to će se više razjasniti u odgovorima na sljedeće pitanje.

Vrijednosni sustav na kojem se temelji društvena reakcija

Pitanje je glasilo: Što bi ste rekli na kojim temeljnim odrednicama (vrijednostima) počiva sustav interveniranja hrvatskog društva prema takvim ponašanjima / toj populaciji? Glavne poruke svih sugovornika mogu se navesti kako slijedi:

- Nepostojanje društvenih vrijednosti
- Raspad starog i nepostojanje novog vrijednosnog sustava
- Nema novih vrijednosnih i moralnih vodilja na razini društva, pa tako i prema nižim sustavima
- Nema granica, nema smjernica
- Nema sigurnosti (na svim razinama)
- Djeca prelaze sve granice jer ih niti nema
- Djeca manipuliraju odraslima
- Ponašanje djece u skladu je s motom *Tko mi što može*

Govoreći o vrijednosnim odrednicama društva, sugovornici su najčešće govorili o razlozima za takvo stanje pojave problema u ponašanju kod djece i mladih kakvo je naprijed prikazano. Stvorila se tako nova teza / tema, a to su razlozi za takav razvoj pojave. Moguće ih je bilo razvrstati u tri veće teme

(tablica 4), a to su vrijednosni sustav, ponašanje odraslih i dostupnost neprimjerenih sadržaja i sredstava djeci u zajednici.

Zanimljivo je da se u odgovorima sudionika nailazi na suglasnost u većini izoliranih kategorija.

4.3. Uspješnost društvenih mjera i odgovornost za njihovu organizaciju

Unutar ove teme analiziraju se odgovori sudionika istraživanja dati na pitanja kojima se nastojalo doći do mišljenja sudionika o načinima na koje se u Hrvatskoj odgovara na probleme u ponašanju djece i mladih, uspješnosti tih odgovora te saznati koje djelatnosti i institucije sugovornici smatraju odgovornim za organizaciju i provedbu društvenih intervencija.

Uspješnost društvenih odgovora na probleme u ponašanju

Kad je u pitanju viđenje načina i uspješnosti interveniranja svoje su mišljenje elaborirale sve skupine sudionika osim novinara koji se doživljavaju nedovoljno informiranim o toj temi. U tablici 5 prikazane su kategorije odgovora po skupinama i primjeri odgovora koji se uz te kategorije vezuju. Treba napomenuti da su svi sudionici uglavnom govorili ili o vlastitom iskustvu i doživljaju intervencija ili su o tome govorili općenito. Stručnjaci su uz to iznosili i svoja mišljenja o uspješnosti pojedinih intervencija te razlozima za neuspješnost.

Djeca se općenito vrlo kritički odnose prema odgovorima društva na probleme u ponašanju djece i mladih te ih opisuju na kontinuumu kazna – pomoć. Naglašavaju da su svjesni kako jednu te istu mjeru netko može doživjeti kao kaznu, a netko kao pomoć te stoga iste mjere nalazimo opisane i kao kaznu i kao pomoć. Uz to, djeca su vrlo kritična prema postojećim odgovorima društva na probleme ponašanja. Naglašavaju da prema njihovom mišlje-

Tablica 4. Razlozi kretanja i razvoja pojave problema u ponašanju djece i mladih u posljednjim godinama

Vrijednosni sustav	Ponašanje odraslih	Dostupnost / Izazovi
<ul style="list-style-type: none"> • Nema ga • Izokrenut sustav vrijednosti • Izokrenuta ljestvica poželjnih ponašanja • Mediji formiraju vrijednosni sustav često na pogrešnim osnovama (slava bez ulaganja napora, novac bez rada, ljepota kao imperativ, cilj opravdava sredstvo itd.) • Danas se ne zna što je normalno, a što devijacija • Samo materijalizam, a rad više nije vrijednost • Moralna kriza 	<ul style="list-style-type: none"> • Povećana tolerancija na probleme u ponašanju • Odrasli su loš primjer • Zanimarivanje i zlostavljanje djece • Okupiranost poslom, vlastitim interesima i užicima • Međusobno okrivljavanje i prebacivanje krivnje na druge 	<p>Već u ranoj dobi djeci su dostupni neprimjereni sadržaji poput:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Cigareta, alkohola, droga • Kladenja / kockanja • Internet • Medija • Igrica • Prepuštenosti sebi • Izlazaka bez nadzora • Oružja

nju društvo ne samo kasno, nego i neprikladno reagira. Roditelji su u procjeni odgovora društva na probleme ponašanja najviše usmjereni na vlastito iskustvo kao ishodište te procjene. Stoga govore ili o svom odnosu, najčešće emocionalno obojenom, prema odgovorima društva ili kritički procjenjuju odnos društva prema roditeljima uopće. Posebno važnim čini se naglasiti osjećaj osamljenosti i nezainteresiranosti drugih, uključujući i odgovorne institucije, koji roditelji doživljavaju kad se problem u ponašanju kod djeteta pojavi. Od postupaka koje roditelji "zamjeraju" društvu, kritički se osvrćući na odnos društva prema roditeljima, posebice treba izdvojiti slabu informiranost roditelja o postupcima i mjerama koje se poduzimaju prema djeci u različitim područjima društvenog djelovanja (školi, specijaliziranim institucijama).

Stručnjaci su govorili u terminima uspješnosti i potreba za promjenama u načinu odazivanja društva na ovu pojavu. Uspješnost se primarno vezuje uz stručnjaka pojedinca i njegove osobne kompetencije ("*Sve ovisi o ljudima*"), odnosno korisnika pojedinca ("*Uspjeh ovisi o individualnim slučajevima*"). Uspješnim smatraju neke odgojne mjere/ intervencije/ ustanove, ali nikako cjelokupni sustav interveniranja. Kao najuspješnije spominju se: mjere u predpripremnom postupku, odnosno posebne obveze, među kojima je višestruko isticana izvansudska nagodba, potom savjetovanje i produženi stručni postupak. Kao ustanove koje uspješno provode mjere, odnosno intervencije višekratno su isticane Odgojni zavod Požega, Odgojni zavod Turropolje i dijagnostički odjel Centra za odgoj Dugave. Razloge neuspješnosti postojećeg sustava, odnosno njegovih pojedinačnih segmenata stručnjaci vide prvenstveno u nedostatku suradnje i međusobnog uvažavanja stručnjaka iz različitih

sektora. Neuspješnim mjerama smatraju pojačanu brigu i nadzor i tretman u odgojnoj ustanovi. Pri odgovaranju na ovo pitanje stručnjaci su se paralelno bavili i argumentiranjem potrebe za promjenom u sustavu interveniranja. Pritom je dijapazon potrebnih promjena vrlo širok te uključuje promjene vezane uz stručnjake kao pojedince (više interesa za djecu, izgradnju odnosa s djecom/mladima), načela rada i suradnje (timski pristup) pa do konkretnih mjera i intervencija (više specijaliziranih zatvorenih ustanova).

Iz sadržaja i načina na koji su o odgovorima društva na ovu pojavu govorili donositelji odluka (političari i stručnjaci iz tijela državne i lokalne uprave) prepoznaju se dvije ključne poruke. Jedna je vezana uz neinformiranost o specifičnim mjerama koje se za ovu populaciju poduzimaju, a o tome su najčešće govorili političari. Povezivanje načina na koji se na pojavu problema u ponašanju djece i mladih kod nas odgovara s općedruštvenom situacijom prisutna je kod svih sudionika iz ove skupine. Posebno značenje, općenito, ali posebice kad dolazi s te razine, ima poruka da djeca i mladi te njihovi problemi nisu prioritet u našem društvu. Načelna razmišljanja o načinima na koje društvo treba odgovoriti na pojavu problema u ponašanju djece i mladih prisutna su u ovoj skupini sugovornika. Primjerice, spominje se timski pristup, partnerstvo institucija, rad s obitelji, dakle načela za koja se zalaže i najsuvremenija stručna literatura.

Odgovornost za organizaciju i provedbu društvenih mjera

O odgovornosti za organizaciju i provedbu intervencija za djecu i mlade s problemima u ponašanju dobiveni su opsežni odgovori svih sudionika.

Tablica 5. *Kako načine na koje država odgovara na probleme u ponašanju djece i mladih vide različiti sudionici (društvene zbilje /istraživanja)*

Sudionici	Odgovore na problem vide kao / kroz:
Djeca	<i>Kazna</i> (ukor, opomena, odgojne mjere, grupni rad, terapija) <i>Pomoć</i> (grupni rad, savjetovanje, terapija, pedagoške mjere u školi, pomoć u učenju) <i>Kritički odnos prema društvenim reakcijama</i> (reakcije su krive i prekasne, pubertet je opravdanje za sve nepodopštine mladih)
Roditelji	<i>Odnos roditelja prema odgovorima društva</i> (razočarani, osamljeni, smeta ih nezainteresiranost društva, smeta ih zataškavanje problema, ulaganje skromnih sredstava u to područje) <i>Kritičku procjenu odnosa društva prema roditeljima</i> (neadekvatna očekivanja, slaba informiranost, nepostojanje sankcija za neodgovorne roditelje)
Stručnjaci / učitelji	<i>Uspješnost</i> (samo na razini stručnjaka pojedinaca i pojedinačnih mjera, programa) <i>Razloge neuspješnosti</i> (sporost sudova, nema suradnje, međusobno nevažavanje (prijedloga) stručnjaka iz različitih sektora)
Političari/stručnjaci u tijelima uprave	<i>Neinformirani</i> (nemaju uvid u specifične intervencije) <i>Dio općedruštvene situacije</i> (ljudi se ne žele baviti problemima, vlada apatija, siromaštvo, javnost nije zainteresirana, djeca uopće, i posebno ova populacija, nisu prioritet društva)

Najrječitiji su bili stručnjaci i političari. Kategorije odgovora prikazane su prema skupinama sudionika istraživanja u tablici 6.

Djeca odgovornima drže odrasle osobe koje susreću kroz različite životne i profesionalne uloge. Posebice je zanimljivo da pri tome naglašavaju kompetencije i zainteresiranost tih odraslih osoba za djecu i rad s njima. Temeljem odgovora nekoliko sugovornika uočava se sklonost djece da odgovornost za ponašanje pripišu samoj djeci. Budući da druge skupine sugovornika nisu posebno isticale odgovornost djece za njihove probleme u ponašanju i ova se poruka djece čini posebice zanimljivim pozivom na dijalog odraslih i djece o pitanjima podjele odgovornosti.

Roditelji primarno naglašavaju vlastitu odgovornost za pitanja vezana uz djecu pa i za probleme u ponašanju. Podjednako često i jednako važnim smatraju i pomoć društva roditeljima u preuzimanju roditeljske odgovornosti u situacijama kad dolazi do problema. Zanimljivo je da su se roditelji puno manje od drugih skupina bavili prebacivanjem odgovornosti na druge sudionike sustava društvenih intervencija.

U skupinama djece i roditelja uočava se razlika u procjeni odgovornosti ovisno o tome jesu li djeca / roditelji imali izravno iskustvo s problemima ponašanja, odnosno društvenim intervencijama. Roditelji koji su imali iskustvo s problemima u ponašanju vlastite djece više govore o potrebi pomoći rodi-

teljima od strane društva te o pravovremenosti te pomoći. Djeca i mladi s problemima u ponašanju ne spominju vlastitu odgovornost za ponašanje, ali su temeljem vlastitog iskustva u stanju prepoznati puno širi krug odgovornih odraslih osoba i društvenih mehanizama (*obitelj, roditelji, odrasli, prijatelji, centar za socijalnu skrb, bolnice, škola, policija, grad, crkva, udruge*).

U odnosu na odgovornost dionika na državnoj i lokalnoj razini prepoznata je sličnost u pogledima tri skupine sudionika istraživanja - stručnjaka, političara /stručnjaka u tijelima uprave te novinara. Ujednačenost se očituje u uvjerenju da je odgovornost državnih tijela i institucija vezana uz donošenje i provođenje nacionalne politike (što uključuje nacionalnu strategiju - politiku, pravnu regulativu, kadrovsku politiku, odgovornost za minimum usluga dostupnih svoj djeci), a tijela i institucije lokalne zajednice za provedbu nacionalne politike sukladno specifičnim potrebama određene zajednice.

Uz podjelu odgovornosti na nacionalnoj i lokalnoj razini stručnjaci su najskloniji općem, ali kritičkom pogledu na pitanja odgovornosti za probleme u ponašanju djece i mladih. Općenitost se odnosi na razumijevanje da se radi o jedinstvenom sustavu u kojem treba postojati odgovornost svih, a kritički ton primarno na prebacivanje odgovornosti za nefunkcioniranje tog jedinstvenog sustava na stručnjake drugih resora.

Tablica 6. *Viđenje odgovornosti za organizaciju sustava intervencija*

Sudionici	Nositelji i vrste odgovornosti:
Djeca	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Kvalificirane i zainteresirane odrasle osobe</i> (od obitelji, preko državnih institucija do civilnog sektora) • <i>Država je odgovorna da pruži iste mogućnosti svima</i> • <i>Djeca su odgovorna za svoje ponašanje</i>
Roditelji	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Roditelji / obitelj</i> (osnovna odgovornost) • <i>Pomoć roditeljima</i> (edukacija, partnerstvo sa školom, pomoć da se problem ranije prepozna, strože mjere za neodgovorne roditelje)
Stručnjaci / učitelji	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Opći, kritički pogledi na odgovornost</i> (nije važno tko, nego kako intervenira, prebacivanje odgovornosti sa svog resora, manje politike, više struke) • <i>Odgovornost države</i> (zakonska regulativa, postaviti smjernice za sve razine i intervencije, skrb o kadrovima, organiziranje lokalne razine) • <i>Odgovornost lokalne zajednice</i> (za identificiranje potreba, pribavljanje financijskih sredstava, provedbu intervencijskih, posebice preventivnih programa, suradnja s civilnim sektorom)
Političari/ stručnjaci u tijelima uprave	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Suradnja / partnerstvo na svim razinama</i> (nacionalno – lokalno, među sektorima, javno – privatno) • <i>Odgovornost države:</i> dati smjernice, nacionalnu politiku, zagarantirati minimum intervencija dostupnih za sve, nove intervencije – programi • <i>Odgovornost lokalne zajednice:</i> provedba suradnje među resorima, javno privatno partnerstvo • <i>Odgovornost građana:</i> hrabrost, zainteresiranost, volontiranje
Novinari	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Višeslojnost odgovornosti</i> (prvo su odgovorni roditelji, to je odgovornost više sektora, svatko ima dio odgovornosti, nema tko nije odgovoran) • <i>Odgovornost države</i> (nacionalni plan) • <i>Odgovornost lokalne zajednice</i> (poznavati potrebe, operacionalizacija nacionalnog plana) • <i>Potencijali i nedostaci civilnog sektora</i> (dobro educirani stručnjaci, entuzijizam, kvalitetniji rad, naspram nesigurnosti, neprepoznatljivosti)

Donositelji odluka uz podjelu odgovornosti posebno su naglašavali potrebu suradnje i partnerstva na svim razinama te su ponudili koncept odgovornosti građana za stanje u društvu, a u dijelu odgovornosti za pojavu i rješavanje problema u ponašanju djece i mladih posebice se naglašava građanska hrabrost (primjerice prijava problema nasilja) te uloga i važnost volontiranja.

Novinari su naglasili ulogu civilnog sektora dodajući promišljanjima odgovornosti za rješavanje ovog društvenog problema novu dimenziju, a to su potencijali za obavljanje djelatnosti. Prema mišljenju novinara, za kvalitetno rješavanje ovog problema prednost bi trebalo dati civilnom sektoru čiji su potencijali prepoznatljivi primarno kroz bolje educirane stručnjake. Time je civilni sektor spremniji preuzeti veće odgovornosti nego što ih sada ima.

4.4. Procjena mogućnosti razvoja sustava intervencija i prijedlozi sudionika istraživanja

Što osobe na različitim pozicijama u društvu smatraju potrebnim i poželjnim u boljem suočavanju društva s ovom pojavom bilo je moguće saznati kako kroz odgovore na pitanja koja su se na to izravno odnosila, tako i kroz odgovore na druga pitanja. Svojim sadržajem odgovori su omogućili da se s jedne strane govori o perspektivama razvoja, a s druge strane o specifičnim prijedlozima pojedinih skupina sugovornika za razvoj sustava intervencija.

Čini se da je izuzetno malo povjerenja u izgradnju kvalitetnog sustava intervencija u Hrvatskoj u budućnosti. Najviše pesimizma nalazi se u skupinama stručnjaka, učitelja, političara/ stručnjaka u tijelima uprave i kod novinara. Razlozi za pesimizam prema izjavama sugovornika leže u neorganiziranosti društva općenito, siromaštvu društva, ne prepoznavanju da je to društveni problem, činjenici da djeca / mladi i njihovi problemi nisu prioriteti u ovom društvu, u činjenici da politika dominira nad strukom, u činjenici da nema razvoja bez novog zapošljavanja stručnjaka i sl. U tim je skupinama manje onih koji vjeruju u razvojne mogućnosti u ovom području, a kad ih ima svoje argumente za optimizam temelje na mogućnosti promjene na osobnoj/individualnoj razini (stručnjaci, učitelji), dobrom zakonskom okviru, pritisku koji će se tijekom pristupanja EU dogoditi iz Europe te povezivanju svega dobrog što postoji u pojedinim resorima u zajednički sustav (političari/stručnjaci iz tijela uprave).

Roditelji i djeca puno su manje govorili o svojim viđenjima razvojnih perspektiva. Iz tog relativno malog broja izjava prepoznaje se svijest o tome da djeca i mladi nisu prioritet društva te svojevrsna nemoć da se na to utječe iz pozicije roditelja i djeteta / mlade osobe.

Prijedlozi sudionika istraživanja

Prijedlozi sudionika istraživanja generirani su na dva načina. S jedne strane odgovoravajući na pitanje "Da se vas pita koje biste nove mjere, aktivnosti, intervencije predložili za tu skupinu djece i mladih?", a s druge strane odgovarajući na sva pitanja sudionici su često nudili svoja viđenja mogućih rješenja. Svi ti podaci su zajednički obrađeni te su ključni prijedlozi pojedinih skupina sugovornika prezentirani u tablici 7.

ZAVRŠNA RASPRAVA

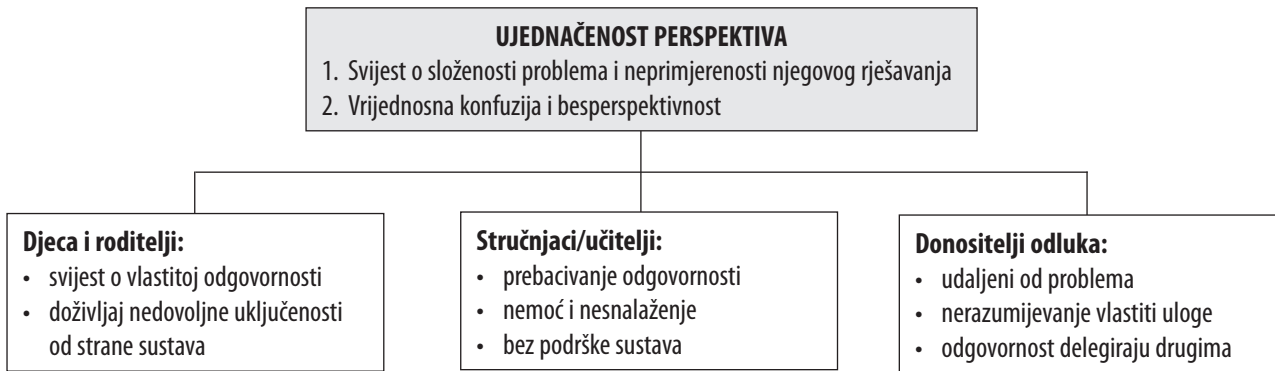
Nakon što su u prethodnom poglavlju prikazana, kako specifična, tako i zajednička, obilježja različitih dionika društva glede razumijevanja problema u ponašanju djece i mladih te odgovora društva na te probleme, ostaje razmotriti mogu li se različite perspektive integrirati i ponuditi nešto novo.

Na najvišoj razini apstrahiranja pojavljuju se dvije teme oko kojih se pogledi svih sugovornika na problem i načine njegova rješavanja jako približavaju. Radi se s jedne strane o *razumijevanju složenosti problema uz istovremeno njegovo neprikladno rješavanje*, a s druge strane se radi o *vrijednosnoj konfuziji i besperspektivnosti* u odnosu na problem i njegovo rješavanje u skoroj budućnosti. Naime, ako se vratimo na početak ovog rada gdje se kaže da je značajan broj autora suglasan oko određenja društvenog/socijalnog problema kao nečega što je nepoželjno, štetno ili ugrožavajuće, što je društveno uvjetovano te je dostupno utjecaju društvenih mehanizama i savladivo, možemo konstatirati da su i sudionici ovog istraživanja s tim u potpunosti suglasni. Drugim riječima, svi sugovornici probleme u ponašanju djece i mladih razumiju kao složen društveni problem, uočavaju njegovu štetnost po društvo i intenziviranje u novije vrijeme. Kroz različite perspektive sugovornika također se mogla primijetiti zajednička ideja o društvenoj uvjetovanosti pojave. Sudionici istraživanja drže da ju je moguće mijenjati, no to se u praksi, po njihovom zajedničkom mišljenju, ne događa na zadovoljavajući način.

Usuglašenost pogleda oko vrijednosne konfuzije koje vlada u odnosu na problem i njegovo rješavanje te besperspektivnost na tom planu u budućnosti vrlo je snažna, iako ne i neočekivana poruka. Iz poruka sugovornika ostalo je nejasno čiji je posao izgradnja i/ili mijenjanje vrijednosti u društvu, čija je to odgovornost i kako se to može postići. To je točka na kojoj se traži sinergija cijelog društva, a posebice osobno etična i socijalno orijentirana proaktivnost najutjecajnijih segmenata društva (političara i stručnjaka u tijelima uprave). Budući da je

Tablica 7. *Specifični prijedlozi sudionika za rješavanje problema u ponašanju djece i mladih*

Sudionici	Prijedlozi
Djeca	<ul style="list-style-type: none"> • Prepoznati problem i reagirati na vrijeme (<i>jer su reakcije sada prekasne i krive</i>) • Pomoći roditeljima u odgoju, ali diskretno i poštujući dobrovoljnost • Bolje da djetetu pomažu stručnjaci jer je obitelj previše zaštitnička zbog emocionalnih veza, popustljivi i previše opravdavaju (<i>ma, promijeniti će se već; obitelj te voli pa te štiti</i>) • Kontinuum postupanja - prvo pomoć i blaže mjere, a ako se problemi nastave, strože sankcije • Specifični postupci i mjere: <i>razgovor; novčana kazna, postrožiti kazne, uključiti ga u dobro društvo, zaposliti i prisiliti da radi, svatko treba sam potražiti pomoć ako misli da njegovo ponašanje negativno utječe na druge, povećati nadzor radi osjećaja sigurnosti</i>
Roditelji	<ul style="list-style-type: none"> • Roditelji trebaju preuzeti brigu i odgovornost (<i>roditelj koji postavlja granice je izuzetak; treba razgovarati s djecom; nastavnici su nemoćni s roditeljima</i>) • I obitelji i školi vratiti odgojnu ulogu • Suradnja svih radi ranijeg započinjanja i bržeg rješavanja problema (<i>probleme ponašanja prepoznavati pri upisu u školu; osnažiti vezu škola – socijalna služba – obitelj – stručnjaci</i>) • Treba početi provoditi zakone (<i>zakoni nisu loši, ali se ne provode</i>) • Specifični postupci i mjere (<i>povećati broj stručnjaka u školi; smanjiti broj učenika u razredu; razrede formirati prema obilježjima učenika; ciljano i kvalitetno raditi s učenicima; više pozornosti internaliziranim - manje vidljivim problemima; osmisliti repertoar mjera u kojima će fokus biti i na roditeljima, a ne samo na djetetu; edukacija i podrška roditeljima</i>)
Učitelji i stručni suradnici u školama	<ul style="list-style-type: none"> • Zakoni i uvjeti rada u školi trebali bi pratiti promjene u društvu (<i>npr. individualizacija je nemoguća, jedan takav učenik nas sve rasturi, kakav je to individualizirani program s 30 učenika, nedostaju uvjeti za takav pristup</i>) • Prepoznati i reagirati na vrijeme (<i>nema reakcije na vrijeme, nego tek nakon što se nešto dogodi; rizici se vide već rano, ali se ne reagira; krivnja se relativizira; intervencije jako kasne</i>) • Definirati standarde i pravila ponašanja (<i>obvezna suradnja stručnjaka, institucija, roditelja, medija; edukacija za sve uključene stručnjake; osim samo s pravima, djecu upoznati i s obvezama; preventivno djelovanje, a ne gasiti vatru</i>) • Specifične mjere usmjerene prema učenicima (<i>mali razredi; veći broj satova razredne zajednice; male grupe; specijalizirane – tematske radionice s djecom; više skupina produženog stručnog postupaka iz Dugava; nastava se treba odvijati u jednoj smjeni; izjednačiti uvjete rada u školama; mogućnost ulaska u obitelj; više individualnog rada za provedbu prilagođenog programa; ambulante za savjetovani rad s djecom/obitelji; više specijaliziranih ustanova za djecu u koje se može doći s uputnicom</i>) • Specifične mjere usmjerene prema stručnjacima (<i>više stručnih suradnika u školi; specijalizirane – tematske edukacije za nastavnike; skrb o psihičkom zdravlju učitelja; više timskog rada učitelja sa stručnjacima; bolja selekcija odgojno-obrazovnog kadra – ne mogu svi raditi u školi; omogućiti prekvalifikaciju – a ne da se u školi “krati vrijeme do mirovine”</i>)
Stručnjaci specijaliziranih institucija/ službi	<ul style="list-style-type: none"> • Načela postupanja (<i>više raditi na prevenciji; tražiti rješenja -odgovornost, a ne krivce, svi trebaju preuzeti odgovornost (i djeca); suradnja svih; isti sustav nadležan za provedbu svih mjera; timski pristup; smanjiti dob kaznene odgovornosti djece; učiniti da intervencije budu pravovremene, primjerene i da funkcioniraju, tj. da ih svi poštuju i izvršavaju; učiniti da se zakoni poštuju i provode; intervencije učiniti brzima, dostupnima i diferenciranim; raditi na promijeni sustava vrijednosti; postići suglasnost oko pojave, definicije i poštovanja mišljenja i prijedloga stručnjaka od strane ostalih sudionika; uz prava, djecu učiti i obvezama; uspostaviti jedinstvene standarde kvalitete praktičnog rada i upravljanja sustavom; educirati sve partnere i informirati javnost; intenzivirati vezu teorije i prakse</i>) • Specifične mjere za unapređenje sustava intervencija (<i>više savjetovaništa s više programa; posebne ustanove za djecu i mlade s kombiniranim smetnjama; zatvorene ustanove za djecu i mlade koji nisu počinili k.d. (koja bježe, nasilno se ponašaju); mogućnost izolacije onih koji se agresivno ponašaju; više stacionara i zdravstvenih ustanova; nove mjere za roditelje – klubovi roditelja, novčane kazne za propuste roditelja, obiteljski dani; više -primjerenije ustanove za djevojke;</i> • Specifične mjere usmjerene prema poboljšanju statusa stručnjaka (<i>u specijaliziranim institucijama zapošljavati stručnjake odgovarajuće struke; veća dostupnost supervizije za stručnjake; bolje mogućnosti stručnog osposobljavanja i napredovanja u struci; bolja psihofizička zaštita osoblja specijaliziranih ustanova; tečajevi prve pomoći, samoobrane i sl. za osoblje; bolja podrška i pomoć (mentorska, konzultantska); bolje riješiti pitanje radnog vremena u institucijama, bolje riješiti pitanje dnevnog odmora osoblja u institucijama</i>)
Novinari	<ul style="list-style-type: none"> • Načela postupanja (<i>na vrijeme reagirati; više individualizacije; timski i holistički pristup; edukacija odgajatelja i profesora; uključiti medije; roditelji trebaju imati veći utjecaj /odgovornost u odgoju</i>)
Političari/ stručnjaci u tijelima uprave	<ul style="list-style-type: none"> • Filozofija postupanja (<i>ulaganje u djecu je ulaganje u budućnost; obitelj prije svega - raditi s cijelom obitelji; u društvu postoje pravila i mehanizmi djelovanja u slučaju njihovog kršenja; zakonske prijedloge temeljiti na mišljenju i rješenjima struke</i>) • Načela stručne politike (<i>prioritet treba imati prevencija; načelo individualizacije temelj je; rano i brzo intervenirati; orijentacija na pozitivno; sustav počiva na suradnji svih resora i institucija; država je odgovorna za organizaciju sustava intervencija – od prevencije do posttretmana; aktivno uključiti korisnike u planiranje politika i programa; stručnjaci trebaju biti proaktivni – tražiti korisnike, pažnju javnosti</i>) • Specifične smjernice (<i>povećati odgovornost lokale zajednice; vratiti odgovornost za odgojnu ulogu školi i obitelji; sniziti dobnu granicu odgovornosti djece za vlastito ponašanje; senzibilizirati javnosti za ljudska prava; osim na pravima, s djecom raditi i na obvezama; ujednačiti standarde, kriterije procjene i postupanja; intelektualci trebaju djelovati na medije da ih ne preplavi šund; znanost treba dati odgovore na pitanja uzroka problema u ponašanju; dodatno educirati roditelje, nastavnike, stručnjake; zaposliti stručne suradnike na prekršajnim sudovima; zaposliti socijalne radnike u školama</i> • Specifične intervencije (<i>asistent u nastavi; programi za potporu roditeljske uloge - slično kao KLA samo za roditelje, savjetovanište za djecu i roditelje; krizne intervencije</i>)

Shema 2. Shematski prikaz integriranih i specifičnih poruka iz različitih perspektiva o problemima u ponašanju i odgovorima društva

izgradnja vrijednosnog okvira najteže promjenljiv uvijet za poboljšanje situacije na planu društvenog interveniranja prema djeci i mladima s problemima u ponašanju, s jedne strane ne čudi da na tom planu ovim istraživanjem nisu generirane neke ključne ideje, a s druge strane ne čudi da sugovornici ne vide za ovo područje u budućnosti bolje perspektive. Unatoč tome predlažu smjernice koje mogu biti od koristi u kreiranju konceptijskog okvira.

Iako su suglasni oko toga da je pojava štetna i da društvo ne čini dovoljno za njeno rješavanje, sugovornici različito vide što treba poduzeti, odnosno kako se treba suočiti s pojavom. Ta razina različitosti na neki način svjedoči o potrebi saznavanja i izučavanja perspektiva različitih dionika "sustava" usmjerenog na identificiranje i rješavanje problema u ponašanju djece i mladih. Pritom treba naglasiti kako su na najvišoj razini apstrahiranja rezultata prepoznate tri ključne perspektive jer djeca i roditelji šalju istu poruku, a medijska perspektiva na toj razini ne nudi ništa novoga. Evo ključnih specifičnosti tih triju perspektiva:

- Djeca i roditelji iskazuju svijest o vlastitoj odgovornosti za problem, ali i doživljaj da od strane sustava nisu dovoljno uključeni u njegovo rješavanje te se osjećaju nemoćno.
- Specijalizirani stručnjaci i učitelji iskazuju nemoć i nesnalaženje sa sve složenijim problemima djece i mladih. Nezadovoljstvo načinima njegovog rješavanja pokazuju prebacivanjem odgovornosti na stručnjake iz drugih sustava i na organizacijske propuste i nedorečenosti. Više su okrenuti sebi nego problemu. Za vlastiti stručni rad nemaju podršku sustava.
- Donosioci odluka poručuju da su udaljeni od problema iako ga vide i razumiju njegovu

složenost. Ne sagledavaju mogućnosti svoga djelovanja, svoju odgovornost i moć utjecanja na rješavanje te problem odgovornosti za ovaj društveni problem delegiraju drugima.

Ukratko, može se konstatirati da svi sudionici istraživanja uočavaju pojavu, njenu štetnost po ukupno društvo, promišljaju o razlozima nastanka i intenziviranja pojave. Međutim, za rješavanje pojave, njeno svladavanje ili reduciranje, sudionici očekuju da će netko drugi definirati ključne vrijednosti, načela i standarde ponašanja, pa u skladu s time i postupanja društva, odnosno interveniranja. To, drugim riječima, ukazuje na udaljavanje od problema, nemoć i nesnalaženje ključnih dionika u društvu te nerazumijevanje ili neprepoznavanje vlastite uloge i odgovornosti. Shema 2 poslužila je da se prikaže do koje mjere se različite perspektive mogu integrirati, a što je ostalo izvan mogućnosti ujednačavanja te svjedoči o potrebi sagledavanja pojave iz više perspektiva.

Višeperspektivnost se u ovom istraživanju pokazala značajnom za upoznavanje načina na koji se pojava razumije, njenih ishodišta i posljedica te ukazivanje na ono što ne funkcionira, odnosno, dijelom i što bi trebalo poduzeti da se pojava ublaži. Svijest o pojavi, njenoj štetnosti i razlozima koji je potiču prisutna je u svim društvenim segmentima. Posebno je značajna usuglašenost oko nepostojanja vrijednosnog i konceptualnog okvira pa potom i oko neprikladnosti prakse društvenih intervencija. To su zadaće ili ciljevi koje prvo treba rješavati. Rezultati ovog istraživanja daju neke od smjernica za ostvarenje tog cilja i to kroz različita viđenja i prijedloge korisnika, stručnjaka i donositelja odluka.

LITERATURA:

- Ajduković, M. (2000): Ekološki multidisciplinarni pristup sagledavanju činitelja rizika i zaštite u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži. U: Bašić, J. i Janković, J. (ur.): Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži. Povjerenstvo Vlade RH za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži i zaštitu djece s poremećajima u ponašanju, Zagreb. 47-63.
- Ajduković, M. (2008): Socijalni problemi, socijalni rizici i suvremeni socijalni rad. *Revija za socijalnu politiku*, 15 (3). 395-414.
- Ajduković, M., Rajter, M., Sušac, N. (2010): Sudjelovanje djece i roditelja u pripremi epidemiološkog istraživanja nasilja nad djecom: iskustva fokusnih grupa. *Dijete i društvo*, 123 (1-2). 67-81.
- Andrews, D.A., Bonta, J., Wormith, S. (2006): The Recent Past and Near Future of Risk and/or Need Assessment. *Crime and Delinquency*, 52 (7). 7 – 27.
- Bašić, J., Ferić, M. (2004): Djeca i mladi u riziku – rizična ponašanja. U: Bašić, J., Koller-Trbović, N., Uzelac, S. (ur.): Poremećaji u ponašanju i rizična ponašanja: pristupi i pojmovna određenja. Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 57-71.
- Beeghly, L. (1999): *Angles of vision: how to understand social problems*. Boulder, CO: Westview Press.
- Bouillet, D., Uzelac, S. (2007): *Osnove socijalne pedagogije*. Zagreb: Školska knjiga.
- Cullinan, D. (2004): Classification and definition of emotional and behavioral disorders. U: Rutherford, R.B., Quinn, M.M., Mathur, S.R. (ur.): *Handbook of reserch in emotional and behavioral disorders*. New York: The Guilford Press, 32-53.
- Čović, A. (2006): Pluralizam i pluriperspektivizam. *Filozofijska istraživanja*, 26 (1). 7-12.
- Finkelsetin, A., Kramer, J., Nuseibeh, B., Finkelstein, L., Goedicke, M. (1992): Viewpoints: A framework for integrating multiple perspectives in system development. *International Journal of Software Engineering and Knowledge Engineering*, 2 (1). 31-5.
- Fonagy, P., Target, M., Cottrell, D., Phillips, J., Kurtz, Z. (2002): *What works for whom? A critical review of treatments for children and adolescents*. New York, London: The Guilford Press.
- Glicken, M.D. (2009): *Evidence –based practice with emotionaly troubled children and adolescents*. Oxford (UK): Elsevier Inc.
- Guerra, N.G., Kim, T.E., Boxer, P. (2008): What works: best practices with juvenile offenders. U: Hoge, R.D., Guerra, N.G., Boxer, P. (ur.): *Treating the juvenile offenders*. New York, London: The Guilford Press, 79- 102.
- Hardcastle, D.A, Powers, P.R., Wenocur, S. (2004): *Community practice: theories and skills for social workers*. New York: Oxford Unicersity Press.
- Jeđud, I. (2011): *Doprinos perspektive korisnica odgojnog doma Bedekovčina u razumijevanju rizičnosti kod djevojaka*. Doktorska disertacija. Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
- Kauffman, J.M. (2005): *Characteristics of emotional and behavioral disoders of children and youth*. Eight edition. Upper Saddle River: Pearson.
- Kidder-Ashley, P. Deni, J.R. Azar, K.R., Anderton, J.B. (2000): Comparison of 40 states' procedures for identifying students with serious educational porblems. *Education*, 120 (3). 1-8.
- Koller-Trbović, N. (2004): Poremećaji u ponašanju djece i mladih. U: Bašić, J., Koller-Trbović, N., Uzelac, S. (ur.): Poremećaji u ponašanju i rizična ponašanja: pristupi i pojmovna određenja. Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 83-96.
- Koller-Trbović, N., Žižak, A., Bašić, J. (2001): Određenje, prevencija i tretman poremećaja u ponašanju djece i mladih. *Dijete i društvo*, 3 (3). 319- 343.
- Koller-Trbović, N., Žižak, A. i Jeđud Borić, I. (2011): Standardi za terminologiju, definiciju, kriterije i način praćenja pojave poremećaja u ponašanju djece i mladih. Povjerenstvo za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladih Vlade Republike Hrvtaske. Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti RH, Zagreb.
- Mandič, S. (2004): Socijalni programi, društveni problemi i osnaživanje utjecaja javnosti. *Revija za socijalnu politiku*, 11 (2). 221-235.
- Mesec, B. (1989): *Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu*. Visoka šola za socialno delo. Ljubljana.
- Milas, G. (2005): *Istraživačke metode u psihologiji i drugim društvenim znanostima*, Naklada Slap, Jastrebarsko.
- Ricijaš, N. (2009): *Pripisivanje uzročnosti vlastitog delinkventnog ponašanja mladih*. Doktorska disertacija. Pravni fakultet Sveučilišta u Zgarebu, Studijski centar socijalnog rada, Zagreb.

- Turpin, M., Phahlamohlaka, J., Marais, M. (2009): The Multiple Perspectives Approach as a framework to analyse social systems in a developing country context. Practitioner Report. Preuzeto 23. 08. 2011. s mrežne stranice http://www.ifip.dsg.ae/Docs/FinalPDF/Practitioner%20Reports/ifip_52_Turpin,%20Jakie%20and%20Marais.pdf
- Vogrinc, J. (2008): Kvalitativno raziskovanje na pedagoškem področju. Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta, Ljubljana.
- Žižak, A., Koller-Trbović, N., Lebedina-Manzoni, M. (2001): Od rizika do intervencije. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
- Žižak, A., Koller-Trbović, N., Jeđud, I. (2004): Poremećaji u ponašanju djece i mladih: perspektiva stručnjaka i perspektiva djece i mladih. U: Bašić, J., Koller-Trbović, N., Uzelac, S. (ur.): Poremećaji u ponašanju i rizična ponašanja: pristupi i pojmovna određenja. Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 119-137.

CHILDREN AND YOUTH WITH BEHAVIORAL PROBLEMS AND SOCIETY RESPONSES: THE MULTIPLE PERSPECTIVES APPROACH

SUMMARY

This article is aiming to find out multiple perspectives of different stakeholders regarding phenomenology, present situation and changes in the area of children and youth behavior problems as well as the ways in which Croatian society responds to them. Qualitative approach in researching social phenomenon is applied. Interviews and focus group discussions with 140 participants (children, parents, teachers, professionals from various disciplines, journalists, politicians, and decision makers) were conducted. The data were processed following the principles of qualitative thematic analysis and showing that in that way proposed research questions could be answered.

The results show that multiple perspectives could be important for getting to know how the phenomenon of behavior problems is understood in society, what are the causes and consequences of it. Further on, multiple perspectives are important for recognizing what formal and informal social interventions are successful and what should be done to reduce this social problem. It was concluded that different stakeholders appear to similarly see complexity of the problem, existing values confusion and hopelessness, as well as ineffective social responses. When it comes to the specific strategies for approaching this social problem, different stakeholders have different opinions. Discussion of the results is part of the article.

Key words: children and youth, behavioral problems, multiple perspectives, qualitative methods